

Stredná Európa medzi východom a západom

Stredná Európa ako vyvažujúci priestor - návrh Rudolfa Steinera

Prednáška Markusa Osterriedera v Akadémii vied Praha z 30. marca 2000
vrámci česko-poľsko-nemeckého kompaktného seminára „Od Herdera k Huntingtonovi alebo
Zrkadliaca sa Európa. Východ a západ v kultúrohistorických predstavách 19. a 20. storočia.“

<http://celtoslavica.de/bibliothek/steiner-mitte.html>

Duchovný bádateľ a učiteľ antropozofie, Rudolf Steiner (1861 – 1925), prišiel na svet v Kraljevci, malej chorvátskej obci vo vtedajšom Uhorskom kráľovstve, ako syn rodiny železničného úradníka, pochádzajúcej z dolnorakúskeho Waldviertelu. Svoju mladosť a štúdiá (prírodné vedy a filozofia) strávil vo Viedni a okolí, kde s veľkou účasťou spoluprežíval problematiku mnohonárodnej ríše Rakúsko-Uhorska. Po svojej spolupráci na weimarskej edícii Sophie Goetheho diela (1890 – 1897) a promócií z Teórie poznania na tému „Pravda a veda“ (1891/92) pracoval Rudolf Steiner až do prelomu storočí ako vydavateľ a redaktor magazínu pre literatúru v Berlíne; navyše do roku 1904 vyučoval na Wilhelme Liebknechtom založenej berlínskej robotníckej škole. Od 1901 mal v Berlíne vrámci nemeckej teozofickej spoločnosti možnosť predkladať výsledky bádania, ktoré získal na základe nadzmyslového, na vedeckej metodike vystavaného poznania. Z toho vyrástol základ pre to, čo po roku 1912 mal nazývať „antropozofickou duchovnou vedou“.¹

Rudolf Steiner v základe vychádzal zo skutočnosti, že vzťahy medzi ľuďmi na začiatku 20. storočia na celej planéte smerovali k prebudovaniu hospodárskych a sociálnych vzťahov na jednotnú formu vrámci univerzálnej ľudskej svetovej civilizácie. Podnecujúcou silou tohto vývoja mal byť emancipačný a individualizačný proces človeka, ktorý v jednotlivých regiónoch sveta nadobúdal rozličnú rýchlosť. Práve tento vývoj požadoval to, že:

„nech sa sociálne útvary na Zemi pretvárajú akokoľvek, v týchto sociálnych útvaroch žijú ľudia, ktorí musia byť pochopení ako ľudia, ak chcú navzájom vstúpiť do zdieľaného vzťahu. K pochopeniu človeka však patrí dôvera. A k dôvere patrí v istom zmysle skutočne istý druh nazerania do duše druhého.“²

Popri tom sa žiada prehĺbené poznanie zákonitostí Zeme ako živého organizmu.

Rudolf Steiner poukazoval na polárne členenie planéty (na osi východ/západ, sever/juh), ktoré nachádzame v meteorologicko-klimatických, geofyzikálnych a biologických podmienkach. V strednej Európe sa stretávajú oceánske sily svetových morí – atlanticko-baltského a stredozemno-pontského – s kontinentálnymi silami eurázijskej stepnej krajiny. Toto bola vo vtedajších časoch i téma vzniku oblastnej geopolitiky (Mackinder, Mahan), ktorá však bola spätá predovšetkým s mocensko-

---

¹ Christoph Lindenberg: *Rudolf Steiner. Eine Biographie*. 2 Bde. Stuttgart 1997; Gerhard Wehr: *Rudolf Steiner. Wirklichkeit, Erkenntnis und Kulturimpuls*. Freiburg/B. 1982; Christoph Lindenberg: *Rudolf Steiner und die geistige Aufgabe Deutschlands. Geschichte einer Hoffnung*. In: Die Drei Heft 12 (1989), S. 880-905.

² Z prednášky 8. júna 1922, West-Ost-Kongreß Wien, in: Rudolf Steiner: *Westliche und östliche Weltgegensätzlichkeit*. Dornach 3. Aufl. 1981 (Gesamtausgabe Bd. 83), S. 197.

politickými úvahami.³ Pre Rudolfa Steinera ide v prvom rade o kultúrnu otázku, ktorá rozširuje svoje pôsobenie do politiky. Polárne zóny Zeme sa stretávajú na východozápadnej osi v centrálnej Európe, v priestore medzi Burgundskom, dnešnými štátmi Beneluxu a stredovýchodnou Európou a severom južnej Európy. V ich polárnych tendenciách sa núka zóna sprostredkovania a rovnováhy: stredná Európa.

I tu položil Rudolf Steiner most k vtedajšej diskusii mnohých vedcov a medzi nimi predovšetkým geografov.⁴ Rakúsky geograf Hugo Hassinger napríklad v roku 1917 charakterizoval tento sprostredkovateľský charakter krajiny východu strednej Európy ako:

„Bojisko oceánskych a kontinentálnych síl vo vzduchu i na zemi, kde rastliny, zvieratá a ľudia so svojimi kultúrami stoja vo vzájomnom spore, ale takisto sú vzájomne odkázaní k tomu, aby hľadali vyváženie, takže túto strednú Európu je možné označiť i za priestor vyváženia.“⁵

Toto zodpovedalo tesnej väzbe a vzájomným posunom rozličných národov a rozličných kultúrnych foriem, teda vzájomným stretnutiam európskych a ázijských národov. Preto potrebovala táto oblasť miešania západnej a východnej kultúry „špecifický politický stavebný štýl“, ktorý nemohol byť prinesený tak z východu ako ani zo západu Európy.⁶ Toto tvrdenie bolo zastupované i Rudolfom Steinerom, ktorý v roku 1917 skúšal poukázať „trojčlennosťou sociálneho organizmu“ na tieto reálne podmienky.

Tento centrálny priestor Európy mal pritom prijať potenciálne zúročiteľnú, sociálne však ešte len utvárajúcu sa funkciu váh s kultúrnou úlohou sprostredkovať medzi oboma svetovými pólmi západu a východu. V širšej súvislosti videl Rudolf Steiner túto nutnosť sprostredkujúceho nastavenia pre celú Európu ako rovnováhy medzi odlišnými svetmi života Ameriky a Ázie.

Práve európsky priestor medzi Baltickým, Čiernym a Jadranským morom je oblasť sveta, v ktorej na seba narážajú všetky dôležité ľudské prúdy so svojimi religióznymi, kultúrnymi, etnickými, rečovými a spoločenskými špecifikami. Obraz zrastajúceho sa ľudstva a budúceho, zo všetkých dedičných okov sa oslobodzujúceho individua, spočíva ako duchovná úloha na bezprostrednom prežívaní obyvateľov tejto oblasti. Celkom iste: táto rôznorodosť v etnických, rečových, náboženských, alebo sociálnych spoločenstvách, ktoré sa ako také uvedomili až na prelome 19. a 20. storočia, dala vzniknúť podobnej rôznorodosťi treníc, protirečení, konfliktov a antipatií. Predsa však pre rozvíjajúceho sa človeka znamenalo takéto prostredie jedinečné podnecovanie, stimuláciu a výzvu. V tejto pestrosti mohlo ono individuálne každého jednotlivého

---

³ A. T. Mahan: *The Influence of Sea Power upon History*. London 1890; W.H. Parker: *Mackinder: Geography as Aid to Statescraft*. Oxford 1982; Halford J. Mackinder: *The Geographical Pivot of History*. In: *Geographical Journal* 23 (1904); Geoffrey Parker: *Western Geopolitical Thought in the 20th Century*. London 1985.

⁴ Henry Cord Meyer: *Mitteleuropa in German Thought and Action 1815-1945*. The Hague 1955; Jacques Droz: *L'Europe centrale. Évolution historique de l'idée de «Mitteleuropa»*. Paris 1960; *Mitteleuropa-Konzeptionen in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. Hrsg. v. Richard G. Plaschka / Horst Haselsteiner / Arnold Suppan / Anna M. Drabek / Brigitta Zaar. Wien 1995 (= *Zentraleuropa-Studien* 1).

⁵ J. Partsch: *Mitteleuropa*. Gotha 1904; Hugo Hassinger: *Das geographische Wesen Mitteleuropas*. In: *Mitteilungen der geographischen Gesellschaft Wien* 60 (1917), S. 437-493; Eduard Hanslik: *Österreich als Naturforderung*. Wien 1917; Hugo Hassinger: *Österreichs Wesen und Schicksal, verwurzelt in seiner geographischen Lage*. Wien 1949 (= *Wiener Geographische Studien* 20), S. 7f.

⁶ Hassinger: *Österreichs Wesen und Schicksal*, S. 8.

človeka vystúpiť obzvlášť zreteľne, a tým rozvinúť toleranciu, ktorá rástla a bola pestovaná v denno-denných stretoch. Súčasne boli podmienky také, že apelovali na *sily vedomia* jednotlivého človeka; človek musel vniknúť do tohto mnohonárodného mystéria *poznávajúc*.

Prebúdzenie ľudskej osobnosti sa tiahne celou Európou už od neskorého stredoveku, ale práve v stredovýchodnej a juhoeurópskej oblasti pôsobili podmienky tak, že individuálny človek – Ja tu mohol vstúpiť do potenciálne bezprostredného vzťahu s ostatnými ľuďmi oslobodený od akéhokoľvek štátneho rámca. Nie štát, alebo cirkev tu mohli dotovať obec (hoci sa o to prirodzene pokúšali), ale trvale samotné teba-hľadajúce a k-tebe-prehovárajúce individuum.

Stred teda nie je produktom prírody, ale niečím, čo je dosahované vedomým úsilím človeka. V strede leží princíp „úsilia po individualite“, ktorá musí byť najprv vydobitá.

„Spočíva v úsilí obyvateľa strednej Európy..., že sa niečím „stáva“ a nie niečím „je“. Takže v tejto strednej Európe človek, ktorý rozumie sám sebe sa musí obrátiť proti tomu, aby bol zaznamenaný pod akýmkoľvek pojmom. ...Je to súcno v stávaní sa, úsilie-k-niečomu, keď v širšej diaľke zazriem to, čím vlastne chcem byť. ...V strednej Európe skrz-naskrz všetko spočíva v tom, že človek má byť pozdvižený z národného, že človek má platiť sám osebe. ...Keď hľadáme jediné slovo, ktoré by sme pre stredoeurópsku kultúru museli nahradiť namiesto slova národnosť, tak nájdeme už len čisto zoči-voči geografickej nutnosti slovo: úsilie po individualite.“⁷

Toto sa týkalo predovšetkým nemeckej kultúry a prihraničnej slovanskej na pôde habsburskej monarchie ako i maďarskej a rumunskej.

Pritom vyvstala predovšetkým kultúrna otázka, ako nadviazať kultúrno-duchovný kontakt k východoeurópskej polovici, východoslovanskému ortodoxnému okruhu, ktorý sa v časoch panovania Mongolov stále viac vzdal'oval západu. Východ nenasledoval začiatok renesancie. Steiner charakterizoval túto otázku ako problém, akým spôsobom by mohol západný vývoj preniknúť na východ, aby bol pritom primeraný duševnému usposobeniu východoslovanského človeka. A to s cieľom, aby to, čo východ nenasledoval v istom zmysle postupne prijal a dokázal asimilovať. V tejto súvislosti Steiner kritizoval jednostranné pozápadnenie, ktoré bolo v Rusku uskutočňované prostredníctvom Petra Veľkého, ale tiež Lenina. Keďže duševné usposobenie tomu vtedy nebolo primerané, a preto toto pozápadnenie muselo pôsobiť deštruktívne.

V otázke východ – západ nevidel len geopolitické a kultúrnonárodné aspekty, ale aj sociálne. Aj tu bolo možné pozorovať sklon k rôznym polárnym tendenciám:

„Takto bolo pre orientálny sociálny poriadok primárne, prvotným cieľom, nechať človeka vyrastať zo sociálnej prepojenosti, zo života spoločenstva; človek mal, keď sa chcel pozdvihnúť k vyššiemu duchovnému životu, nájsť svoje Ja práve takto. Európsky človek neskorších čias toto Ja už mal a musel teda toto Ja včleniť do sociálneho poriadku. Musel teda ísť presne opačnou cestou než bola tá, po ktorej išli ľudia v Oriente.“⁸

---

⁷ Rudolf Steiner, prednáška z 19. októbra 1914. In: *Der Dornacher Bau als Wahrzeichen geschichtlichen Werdens und künstlerischer Umwandlungsimpulse*. 2. Aufl. Dornach 1985 (Gesamtausgabe Bd. 287).

⁸ Prednáška z 9. júna 1922, West-Ost-Kongreß Wien, in: Rudolf Steiner: *Westliche und östliche Weltgegensätzlichkeit*, S. 239.

Toto platilo taktiež v európskych súvislostiach medzi latinskou a gréckou kultúrnou sférou ako aj vo svetovom merítku medzi angloamerickou sférou a ázijským svetom.

V roku 1910 skúšal Rudolf Steiner umožniť vplynutie prvých elementov na nadzmyslovom poznaní založeného duchovného chápania vzťahov európskych národov do kultúrneho sveta.

Národy prvej svetovej vojny stáli práve na horizonte. Emancipácia oslobodzujúceho sa individua bola jedna stránka veci, avšak prebudenie individua v strednej Európe si žiadalo istý stupeň zdravého súladu životov národov. Rudolf Steiner poukázal v roku 1918 v poohliadnutí na dôvody, ktoré ho podnietili k prednáškam o „misií jednotlivých národných duší“:

„Pre skutočnú psychológiu ľudových charakterov nemôže dať antropologická, etnografická, ani samotná historická úvaha obvyklej vedy postačujúce podklady. ...Tak ako musíme pri jednotlivom človeku postúpiť od tela k duši, ak len chceme učiť sa spoznávať jeho vnútorný život, tak musíme pri charakteroch národov preniknúť k duševno-duchovnému ležiacemu v ich základoch, ak len chceme usilovať o skutočné poznanie týchto charakterov.“⁹

Steiner každopádne odlišuje duševnú úroveň, v ktorej sa ľudská bytosť ocitá vo vzťahu k ľudovému elementu, od duchovnej individuality človeka, ktorá stojí *nad* ľudovým vzťahom a môže sa tak pozdvihnúť k všeobecnej ľudskosti. Túto duševnú úroveň opäť popisoval ako preniknutú pôsobnosťou nadzmyslových duchovných bytostí, ktoré nazýval anjeli a archanjeli. V tomto svojom predstavení nadviazal na predstavy starohebrejského náboženstva (archanjeli ako kniežatá národov, ako pri Danielovi 10:21), apoštola Pavla, nauku o hierarchiách Dionýzia Areopagitu, ako aj náuku o anjeloch kresťanskej hermetiky, ako u Petra de Abano alebo Johanna Trithemia zo Sponheimu a rozvinul ich ďalej.

V Európe nabral vývoj človeka špecifický priebeh, lebo tu sa postupne od 15. storočia kríštovali ľudové individuality, ktoré však už *neboli* založené na pokrvných vzťahoch. To špecifické na európskych národoch spočíva v tom, že zanechali svoju podstatu po stupni pokrvného spoločenstva za sebou. Príslušnosť človeka k nejakému národu by mala v Európe spočívať na duševnom elemente, na duševnej spoločenskosti a úlohou Európana je, aby sa stal vedomým si týchto individuálnych duševných kvalít, poznať sa navzájom i v ich špecifických konfiguráciách ľudových duší.¹⁰ Na druhej strane zdôrazňoval Rudolf Steiner stále znovu, kam by muselo viesť „národno-rasistické“ na pokrvnom princípe tela naviazané myslenie:

„Ničím si ľudstvo neprivedie zánik rýchlejšie, než keď sa budú rozširovať ideály rasy, národa a pokrvnosti.“¹¹

---

⁹ Rudolf Steiner: *Die Mission einzelner Volksseelen im Zusammenhang mit der germanischnordischen Mythologie*. 5. Aufl. Dornach 1982 [=Gesamtausgabe, Bd. 121], Vorrede.

¹⁰ Steiner tu stál plne na pôde idealistického uvažovania, ktoré zachytil do slov tri generácie pred ním Slovák **Ján Kolár** ovplyvnený **Herderom** a **Goethem**: „Ľudia a národy vzniknú v najkrajšom zmysle slova nazeraním celku ľudstva, bez ktorého ostanú jednotliví ľudia deťmi a národy a kmene barbarmi. Kmene a národy, ktoré sa uzatvárajú vplyvom a kontaktom s druhými sú ako obydlia, do ktorých neprúdi čerstvý vzduch... Život ľudstva je vývojom súdnosti alebo rozvinutím vnútorného sveta v človeku. Národy sú formy, v ktorých sa rozvíja a utvára ľudstvo.“ Ján Kollár: *Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation* (1836), hrsg. von Milos Weingart: *Rozprawy o slovanské vzájemnosti*. Praha 1929, S. 87.

¹¹ Prednáška z 26. októbra 1917, in: *Der Sturz der Geister der Finsternis* (GA 177).

7. júna 1910 poukázal na to, prečo práve v čase, keď sa individuálne stáva stále určujúcejším, je nutné usilovať o hlbšie pochopenie národnostných vzťahov:

„Je to obzvlášť dôležité z toho dôvodu, keďže ďalšie osudy ľudstva budú v oveľa väčšej miere než tomu bolo doteraz privádzať ľudí k spoločnej misii ľudstva. K tejto spoločnej misii budú schopní príslušníci jednotlivých národov primerane slobodne a konkrétne prispieť, keď budú mať predovšetkým porozumenie pre vlastný ľud, porozumenie pre to, čo je možné nazvať „sebapoznanie ľudu, národa“.“¹²

Zavčasu podroboval kritike myšlienkovú a politickú bezkonceptnosť vlád a ústredných mocností (nem. Mittelmächte). Namiesto snahy po politicko-sociálnom poriadku, ktorý by zodpovedal duchovnej podstate mnohonárodnostného priestoru sa presadzovali nepochopenie, bezmyšlienkovité konanie, militarizmus alebo dokonca národnostný boj. V tejto súvislosti komentoval v roku 1897 „otvorený list Nemcom v Rakúsku“ Theodora Mommsena¹³, ktorý narobil mnoho zlej krvi v českých krajinách:

„Keď chcú byť údy spoločenstva zajedno, potom tak musia byť z obsahu svojich cieľov, v myšlienkach, ktoré ležia v základe ich pôsobnosti. O obsahu týchto cieľov, o myšlienkach, z ktorých mali čerpať silu k činom nemeckí Rakúšania, nestojí v napomínajúcom volaní Mommsena nič. To musí pri ňom človeka napadnúť najskôr. Mommsenove vývody sú pozoruhodné skrze to, čo nehovoria, pretože práve tým boli nemeckí Rakúšania v poslednom čase z ich najprvotnejšieho postavenia v monarchii vyhánaní, pretože im chýbalo to, o čom Mommsen nehovorí: veľký, politicky plodný myšlienkový obsah. Kto chce v Rakúsku vládnuť, musí byť v stave zadať štátu úlohu a k riešeniu tejto úlohy pridať obsažné, pôsobiace idey. Rakúske zriadenie riadiť tak, že sa rôzne národy môžu rozvíjať primerane svojim schopnostiam a prianiam; zaviesť hospodárske reformy, po ktorých národ kričí a vyriešiť otázky, ktoré stoja pred Rakúskom skrze jeho postavenie vo svete: toto musí pochopiť ten, kto by chcel získať v Rakúsku vedúcu úlohu.“¹⁴

Počas prvej svetovej vojny vznikla možnosť priniesť verejnosti náčrt novej podoby strednej Európy. Zneistený bezobsažnou a bezkonceptnou politikou ústredných mocností, obrátil sa gróf Otto Lerchenfeld, ktorý mal prostredníctvom svojho strýka, bavorského vyslanca pri ríšskej vláde grófa Huga Lerchenfelda prístup k vládnúcim kruhom, v júni 1914 na Rudolfa Steinera s otázkou, či by nebolo možné nájsť únosnú perspektívu pre vnútorné usporiadanie stredoeurópskych štátov. Rudolf Steiner mal v rámci svojho pôsobenia pre antropozofické hnutie vtedy od roku 1914 početné verejné prednášky, v ktorých požadoval od ľudí v Nemecku nové zvaženie ideí a ideálov Goetheho času. Ak sa chceli chopiť úloh, ktoré na nich spočívali, potom museli ďalej rozvinúť onen prúd duchovného života, ktorý v priebehu 19. storočia nechali takmer

---

¹² *Die Mission einzelner Volksseelen*, prednáška z 7. júna 1910.

¹³ »A apoštoli barbarizácie sa teda pustili do práce, nemecká práca jedného poltisícročia má byť pochovaná v základoch nekultúry... Rakúsko je, kým ho drží nemecký git, ...jeden veľký štát... Budte tvrdí! Česká lebka neodníme súdnosť, úderom je však prístupná i ona! ...Ide o všetko; podľahnutie znamená zničenie.« *An die Deutschen in Österreich*, *Neue Freie Presse* vom 31. Oktober 1897; zit. nach Jirí Koralka: *Všenněmecký svaz a česká otázka koncem 19. století*. Praha 1963, S. 48.

¹⁴ *Magazin für Literatur*, Jhg. 66, Nr. 45, 13. November 1897.

úplne ležať ladom. Považoval za dôležité, že si Nemci vezmú k srdcu a budú vnímať hlbokú priepasť, ktorá sa rozostrela medzi myšlienkovým svetom najvýznamnejších reprezentantov nemeckého kultúrneho života a ničotnou realitou wilhelmskej ríše.

Steiner dokázal odpovedať na prosbu grófa Lerchenfelda tým, že v nasledujúcich troch týždňoch rozpracoval v hrubých rysoch „Stredoeurópsky program“, ktorý chcel v prvom rade výst' v ústrety podmienkam budúceho spolužitia rozličných skupín národov. Toto bol zárodok oveľa obsiahlejšieho konceptu, ktorý bol prinesený na verejnosť na konci roka 1918 pod označením „Trojčlennosť sociálneho organizmu.“¹⁵

V dvoch memorandách chcel Rudolf Steiner priblížiť základy svojich myšlienok zodpovedným štátnikom. Prvé memorandum z 21./22. júla 1917 sprostredkoval Ludwik Polzer-Hoditz, Steinerov dôverník, 24. júla svojmu bratovi Arthurovi, ktorý mal osobne ako šéf rakúskeho kabinetu predať obsah spisu cisárovi Karlovi. V tomto memorande predložil Rudolf Steiner myšlienku, že rakúsko-uhorská politika bola od roku 1879 predurčená k neúspechu, pretože sa v prvom rade nedokázala „presadiť v slovanskej otázke“, pričom bolo nutné rozpoznať, že toto „v sebe nesie dôvod vypuknutia vojny“. Nebolo totiž žiadúce prenechať v tomto rozhodujúcom momente iniciatívu výhradne Rusku a jeho spojencom.

Keď chcelo Rakúsko-Uhorsko prežiť ako štát, nesmelo

„uskočiť pred plnou slobodou v zmysle autonomizácie a federalizácie ľudového života. Táto federalizácia je predstanovená v nemeckom spolково-štátnom živote, ktorý je v istom zmysle dejinne predznačený model pre to, čo musí byť v strednej Európe ďalej budované až k plne federalisticky slobodnému utváraniu všetkých tých životných vzťahov, ktoré majú svoj impulz v človeku samom, teda nie bezprostredne podľa toho, ako závisia vojensko-politické vzťahy od zemepisných a hospodárske od geograficko-oportunistických. Utváranie týchto vzťahov sa bude dariť zdravým spôsobom iba vtedy, keď bude národné vydobité z plnej slobody a nie sloboda z národného. ...Ak by sme chceli to druhé, potom ...(by sme) položili základ k novým konfliktom a vojnám.“¹⁶

Heslo „právo na sebaurčenie národov“ by malo byť vzťahnuté k myšlienke, že „oslobodenie národov“ sa musí dosiahnuť „oslobodením človeka“, teda oslobodením človeka ako individua, ktorý potom môže svoju etnicko-národnú príslušnosť určiť slobodne. Pretože národnostný princíp o sebe podrad'uje sebaurčenie individua fiktívnej vôli kolektívu:

„Oslobodenie národov je možné. Malo by však byť len výsledkom, nie základom oslobodenia človeka. Ak sú ľudia oslobodení, potom budú skrze nich i národy.“¹⁷

Toto si žiadalo od zodpovedných predovšetkým dôsledné premyslenie všetkých ostatných oblastí, pretože pre ozdravenie stredoeurópskych vzťahov bolo pre budúcnosť nutné postaviť kultúrnu, politicko-právnu a hospodársku oblasť verejného života na iné základy.

„1. ...Predmetom demokratického zastupovania národa môžu byť len čisto politické, militantné a policajné ustanovizne. Tieto sú možné len v súvislosti s historicky utvorenými základmi.

---

¹⁵ K tomu predovšetkým Albert Schmelzer: *Die Dreigliederungsbewegung 1919*. Rudolf Steiners Einsatz für den Selbstverwaltungsimpuls. Stuttgart 1991; Hans Kühn: *Dreigliederungszeit*. Dornach 1978.

¹⁶ Rudolf Steiner: *Aufsätze über die Dreigliederung des sozialen Organismus und zur Zeitlage 1915-1921*. Dornach 1961 [=Gesamtausgabe Bd. 24], S. 331.

¹⁷ 2. Memorandum, *tu*, S. 370, 359

2. Všetky hospodárske ustanovizne budú sústredené v samostatnom hospodárskom parlamente. Keď je tento zbavený všetkého politického a vojenského, bude rozvíjať svoje ustanovizne čisto tak, že sú primerané len jemu samému, teda oportunisticky. Za úradnú riadiacu moc týchto hospodárskych ustanovizní, do ktorých spadá i oblasť spoločného colného práva, je zodpovedný bezprostredne len hospodársky parlament.

3. Všetky právne, pedagogické a duchovné ustanovizne budú zverené slobode osôb. Z tohto dôvodu má štát iba policajné právo, nie iniciatívu. ...Štát prenecháva vecným, zamestnaneckým a národným korporáciám zriaďovanie ich súdov, ich škôl, ich cirkví atď. a prenecháva jednotlivcom ustanovenie svojich škôl, cirkví a sudcov.“¹⁸

To, čo odlišuje trojčlennosť od iných predstáv – napr. od plánov preláta Ignáca Seipela, ktorý spísal katolícke obnovenie medzinárodnej svätej rímskej ríše, alebo od plánov rakúskych sociálnych demokratov Karla Rennera a Otta Bauera, ktorých federalizačné návrhy ostali uväznené v konvenčných kategóriách jednotného štátu – bola práve myšlienka, že novodobý štátny útvar, ktorý si nárokuje na pokrytie všetkých oblastí ľudskej existencie už nebol v súlade so životnými podmienkami prítomného ľudstva. Duchovno-kultúrna životná oblasť a hospodársky život požadovali také právne usporiadanie, ktoré im umožňovalo rozvíjať sa z ich vlastných zákonitostí – nie v zmysle stavovského štátu (nem. Ständestates), ale vrámci spoločného záveru, ktorý mal urobiť zadosť skutočnosti, že každý individuálny človek je dnes činný v troch oblastiach.

„Srbsko-rakúsky konflikt, ktorý stojí na začiatku svetovej vojnovnej katastrofy je najúplnejším dôkazom toho, že politické hranice tohto jednotného štátu v istom bode nesmeli byť kultúrnymi hranicami života národov. Ak by tu bola možnosť, že by sa mohol na hraniciach politického štátu nezávislý duchovný život rozvíjať bez ohľadu na tieto hranice, potom by sa nemusel v duchovnom živote koreniaci konflikt prejaviť v politickej katastrofe. Takto cielený vývoj sa zdal všetkým, ktorí boli v Rakúsko-Uhorsku vzdelení k „štátnickému“ myslieniu ako úplná nemožnosť, dokonca ako čistý nezmysel. Ich myšlienkové návyky nepripustili nič iné, než predstavu, že hranice štátu sa majú prelínať s hranicami národnej príslušnosti. Pochopenie, že duchovné organizácie, ktoré zahŕňajú školy, ďalšie odvetvia duchovného života, sa môžu tvoriť aj cez štátne hranice, bolo týmto myšlienkovým návykom protívne. A predsa, toto „nemysliteľné“ je požiadavkou nových čias pre medzinárodný život.“¹⁹

Vypuknutie svetovej katastrofy na Balkáne sa preto vzťahovalo k tomu, že sa v tomto regióne požadovalo zmotanie hospodárskych, mocensko-politických a kultúrnych záujmov, ktoré na základe svojich vtedajších vnútorných zákonitostí požadovali rozličné riešenia, do jedného kľbka. Rakúsko-Uhorsko by sa preukázalo ako životaschopné, ak by v predtuche rozpoznalo a zohľadnilo požiadavky doby.

„Rudolf Steiner chcel napríklad, aby taliansky Terst, ktorý vtedy patril rakúsko-uhorskej monarchii, disponoval talianskou univerzitou. Na politickej úrovni chcel, aby štátne hranice ostali len pre politické a vojenské účely. Jednotlivé osoby mali mať pritom právo preukazovať sa ako mimoteritoriálne. Francúz v Porýnsku alebo Nmec v Alsasku by tak mohli slobodne preukázať svoju príslušnosť k jednému alebo druhému štátu

---

¹⁸ 1. Memorandum, *tu*, S. 341ff.

¹⁹ Rudolf Steiner: *Die Kernpunkte der sozialen Frage in den Lebensnotwendigkeiten der Gegenwart und Zukunft*. 1. Aufl. 1919, 6. Aufl. Dornach 1976 [Gesamtausgabe Bd. 23], S. 117.

a mohli sa slobodne rozhodnúť, či pošlú svoje deti na nemeckú alebo francúzsku školu.“²⁰

Ako nasledovné označoval Rudolf Steiner, aby mocnosti stredy konečne oznámili pred svetom program, ktorý by zodpovedal stredoeurópskym vzťahom a zároveň vyžaroval silu prítlačivosti. Namiesto vojenských ofenzív, mali byť uchopené iniciatívy na bojisku ideí. Lebo

„Entente a Wilson hovoria za čo sa priznávajú bojovať.²¹ Ich slová majú výpovednú silu. Ich výpovedná sila je stále povážlivejšia. V strednej Európe sú ľudia, ktorí celkom iste nechcú priznať, že opakujú po Wilsonovi, ktorých idey však znejú nie nepodobne jemu. ...reálne viditeľné tohto programu – popri jeho morálne oslepujúcom – leží v tom, že chce inštinkty stredo a východoeurópskych národov použiť k tomu, aby prostredníctvom morálno-politického prevratu priviedol tieto národy k hospodárskej závislosti od anglo-amerikanizmu. Duchovná závislosť by potom bola iba nutným reálnym dôsledkom.“²²

O tri roky neskôr napísal Rudolf Steiner v pohľadnici:

„Wilsonova politika bola len abstraktným súhrnom starých štátnych myšlienok. Ľudia si mali vytvoriť v istom zmysle štátny útvar. Tým mali byť príčiny svetovej vojny napravené. Bol to však tento spôsob, ktorý príčiny svetovej vojny spôsobil. Môj postoj v roku 1917 bol postaviť proti štrnástim Wilsonovým bodom to, čo na miesto tohto

---

²⁰ Walter Johannes Stein: *Lebenserinnerungen*, in: Derselbe: *Der Tod Merlins. Das Bild des Menschen in Mythos und Alchemie*. Dornach 1984, S. 51.

²¹ Myšlienkové pozadie tu veril **Steiner** 15. januára 1917 zrozumiteľne charakterizovať nasledovným spôsobom: »Europa má byť zariadená tak, že bude možné založiť komerčno-univerzálnu monarchiu... Povedal som: komerčná svetovláda (nem. Weltherrschaft) – pretože nie je potrebné odzračovať všetky teritória skutočne vlastniť, ale stačí ich zaranžovať tak, že budú spadať, ako sa vraví, do sféry vplyvu... Ak chceme... založiť komerčno-industriálnu svetovládu, potom musíme hlavnú oblasť, o ktorú tu ide, rozdeliť na dve časti. To súvisí s prirodzenosťou komerčno-industriálneho... To, čo sa deje na svete fyzickej úrovne, si vždy žiada rozdvojenie... Tak tu takisto nemôže byť komerčium bez oblasti, ktorá stojí komerčium oproti. Tým musí byť podobne tak, ako bude založené britské komerčium, utvorené ruské ako tomu primeraný protikladný pól. Tým že vyvstáva zodpovedajúca diferenciácia medzi nákupom a predajom, tým že vyvstáva cirkulácia, tým sú potrebné tieto dve oblasti. Svet nie je možné urobiť jednotnou ríšou; tu by nebolo možné vytvoriť komerčnú svetovú ríšu... To je tá svetovogigantická myšlienka – vytvoriť protiváhu – voči ktorej sa všetko ostatné javí ako maličkosť, onú protiváhu medzi britským komerčným impériom a tým, čo vyvstane z ruského.« Prednáška z 15. januára 1917. Rudolf Steiner: *Zeitgeschichtliche Betrachtungen*, Bd. II. 2. Aufl. Dornach 1983 [=Gesamtausgabe, Bd. 174], S. 162ff.

Už roku 1900 formuloval americký časopis *The Outlook* postoj, ktorý bol rozšírený medzi vtedajšími anglofónnymi štátnikmi – ako **Theodore Roosevelt** a **Lord Salisbury**: »[...] as the issue of the past was between Anglo-Saxon and Latin civilization, so the issue of the future is between Anglo-Saxon and Slavic civilization.« Bradford Parkins: *The Great Rapprochement: England and the United States, 1895-1914*. New York 1968, p. 77. Toto tvrdenie bolo **Winstonom Churchillom** 1932 v jednej prednáške v USA prispôbené času a preformulované: »The two great opposing forces of the future [...] would be the English speaking peoples and Communism«, tu ono "večné" slovanské Rusko. Fraser J. Harbutt: *The Iron Curtain. Churchill, America, and the Origins of the Cold War*. Oxford 1988, pp. 17, 24. A "otec geopolitiky" **Halford Mackinder** napísal 1904 o cárskom Rusku, keď chcel zdôrazniť polaritné postavenie medzi mocnosťou mora (anglicky hovoriacim svetom) a krajinou srdca (Ruskom): »Russia is more or less apart, inaccessible to world commerce. It is impossible for Russia to be fused with with West. [...] Russia replaces the Mongol Empire. [...] In the world at large she occupies the central strategical position held by Germany in Europe. [...] [It is not likely] that any possible social revolution will alter her essential relations to the great geographical limits of her existence.« Halford J. Mackinder: *The Geographical Pivot of History*. Geographical Journal 23 (1904). Cf. W. H. Parker: **Mackinder. Geography as an Aid to Statescraft**. Oxford 1982, p. 156, 436. Z kruhov anglikánskej cirkvi prednášal **C. G. Harrison** v roku 1893 v Londýne rad prednášok o tom, že ruská cárska ríša musí zomrieť, aby mohol ruský národ žiť. Po páde cárizmu bol národ zrelý pre "experiment": » We need not pursue the subject further than to say that the national character will enable them to carry out experiments in Socialism, political and economical, which would present innumerable difficulties in Western Europe.« -- C. G. Harrison: *The Transcendental Universe. Six Lectures on Occult Science, Theosophy, and the Catholic Faith. Delivered before the Berean Society*. London 1894, Neuauflage London 1993, S. 99.

²² 2. Memorandum, Steiner: *Aufsätze über die Dreigliederung* 355.

spôsobu stavia to, čo dáva silám duchovného a hospodárskeho života samosprávu, ktorej neprítomnosť viedla k chaosu.“²³

V lete 1917 bola habsburskej monarchii ponúknutá „pravdepodobne posledná šanca na prežitie“.²⁴ Šéf kabinetu Arthur Polzer-Hoditz, ktorý sa mal podľa Steinerovej mienky usilovať o následníctvo grófa Czernina v úrade ministra zahraničia, nechal po obdržaní prvého memoranda uplynúť vzácny čas, pretože bojoval s pochybnosťou, či myšlienka trojčlennosti nie je voči starým myšlienkovým zvykom a myšlienkam politikov od začiatku odsúdená na neúspech; a preto oboznámil mladého cisára s obsahom memoranda až v deň vynúteného odstúpenia Czernina 27. novembra 1917. A až 17. februára 1918 mohol Polzer-Hoditz predat' rozpracovanie myšlienkového spisu.²⁵

Avšak cisár Karl, ktorý do toho času ešte dúfal v prospešné východiská tajných jednaní o separátnom mieri so západnými mocnosťami, delegoval ďalší priebeh na ministerského prezidenta Ernsta von Seidlera. Tento odložil príležitosť mlčanlivo pod stôl. Posledný zmätený pokus cisára z 16. októbra 1918, zabezpečiť federalizáciu prinajmenšom predlitovskej časti umierajúcej monarchie, bol odsúdený na neúspech. Propaganda spojencov a sociálne zbedačenie po štyroch vojnových zimách radikalizovalo národné požiadavky; od jari 1918 usilovali národy ríše o sociálnu revolúciu, o svoju štátnu nezávislosť. 11. novembra cisár Karl abdikoval. Monarchia prestala existovať.

Na podobné odťažité stanovisko narazili iniciatívy Rudolfa Steinera v Nemecku. Na konci júla alebo začiatkom augusta 1917 viedol rozpravu s novým ministrom zahraničia Richardom von Kühlmannom.

„Vtedy som Kühlmannovi povedal: Máte na výber. Buď teraz vezmete rozum do hrsti a vypočujete to, čo sa oznamuje vo vývoji ľudstva ako niečo, čo sa má stať..., alebo pôjdete v ústrety revolúciám a kataklizmám.“²⁶

---

²³ Steiner: *Aufsätze über die Dreigliederung* 181f. Keď **Trockij** 22. decembra 1917 požadoval právo na sebaurčenie ako univerzálny princíp socialistickej revolúcie nie len pre národy »Alsasko-lotrinská, Galície, Poznaň, Čiech a juhoslávskych provincií«, ale tiež pre národy »Írska, Egypta, Indie, Madagaskaru, Indočíny a pod.«, obával sa samotný **Wilson** revolučného potenciálu práva na sebaurčenie, ktorý mal na realite vzdialenú frázu predsa len taký »vznešený« cveng: »[...] in point of logic, of pure logic, this principle which was good in itself would lead to the complete independence of various small nationalities now forming part of various empires. Pushed to its extreme, the principle would mean the disruption of existing governments, to an undefinable extent [...].« Victor S. Mamatey: *The United States and East Central Europe 1914-1918. A Study in Wilsonian Diplomacy and Propaganda*. Princeton 1957, S. 174. Rovnako minister zahraničia Spojených štátov amerických **Lansing** varoval v diskretnom memorande z 30. decembra 1918: » The more I think about the President's declaration as to the right of 'selfdetermination', the more convinced I am of the danger of putting such ideas into the minds of certain races. [...] It is bound to [...] create trouble in many lands. What effect will it have on the Irish, the Indians, the Egyptians, and the nationalities among the Boers? Will it not breed discontent, disorder and rebellion? [...] The phrase is simply loaded with dynamite. It will raise hopes which can never be realized. It will, I fear, cost thousands of lives. In the end it is bound to be discredited, to be called the dream of an idealist who failed to realize the danger until too late to check those who attempted to put the principle into force.« N. Gordon Levin: *Woodrow Wilson and World Politics. America's Response to War and Revolution*. New York 1968, S. 247.

²⁴ Takto každopádne uvažuje Robert A. Kann: *Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie. Bd. I: Ideen und Pläne zur Reichsreform*. Graz-Köln 1964, S. 249.

²⁵ Porovnaj: Arthur Polzer-Hoditz: *Kaiser Karl. Aus der Geheimmappe seines Kabinettschefs*. Zürich-Leipzig-Wien 1919, S. 521, 533ff.

²⁶ Rudolf Steiner v ohliadnutí 21. apríla 1919, in Rudolf Steiner: *Geisteswissenschaftliche Behandlung sozialer und pädagogischer Fragen*. Dornach 1964 [=Gesamtausgabe, Bd. 192], S. 16f.

Avšak toto úsilie ostalo bez odozvy rovnako tak, ako rozhovor s princom Maxom z Bádenu 7. januára 1918, ktorý bol v tom čase v úrade ríšskeho kancelára. Rudolf Steiner uvádza:

„... zo strany tejto osobnosti (bolo) podotknuté..., aké nutné je vlastne mať psychológiu, duševnú náuku európskych národov, lebo veľký chaos, v ktorom sme sa ocitli bude žiadať, aby tí, ktorí nejakým spôsobom chcú byť vedúcimi, riadiacimi, sa vyznali v pôsobnosti, v silách európskych národných duší. A tejto osobnosti veľmi ležalo na srdci, ako veľká škoda, že vlastne nie je žiadna možnosť položiť do základu jednaní verejných záležitostí niečo také, ako je duševná náuka o národoch. Oponoval som, že som o duševnej náuke európskych národov prednášal práve tu v Kristiánii (Oslo) jeden prednáškový cyklus,²⁷ a poslal som potom tejto osobnosti tento prednáškový cyklus s predslovom, ktorý bol napísaný na základe vtedajšej situácie – január 1918. ...nebolo to však vôbec na nič.“²⁸

Záver mierovej dohody z Brestlitovska začiatkom marca 1918, ktorý zrkadlil všetky koloniálne chůtky najvyšších vládnúcich vrstiev východnej Európy, bol Rudolfom Steinerom ohodnotený ako politická a duchovná katastrofa. Dúfal, že minister zahraničných vecí Kühlmann oznámi myšlienky trojčlennosti v Breste ako program mocností stredú a ako protipozíciu k sebaučelným heslám Wilsona a Lenina, čím by podľa Steinera priebeh udalostí nabral iný smer. Následne rezignoval na prinášanie svojich myšlienok zástupcom ríšskeho vedenia a podporoval súkromné iniciatívy, aby podnietil hnutie sociálnej trojčlennosti na širšom spoločenskom základe.

28. apríla sa objavila kniha Rudolfa Steinera „Hlavné body sociálnej otázky v životných nutnostiach prítomnosti a budúcnosti“, v ktorej predstavil trojčlennú myšlienku v širšom rámci. Nanovo upomínal, že nemecká spoločnosť by nemala schádzať z cesty sebauvedomovania:

„Nedôvera k poznaniu spôsobená dejinne pôsobiacimi silami; nevôľa nazeráť impulzy, ktoré sa ako také ponúkajú z poznania duchovných súvislostí: to privodilo stav strednej Európy. ...Má myslenie v tom, čo sa má stať, skončiť voči sociálnej otázke dneška na nulovom bode tak ako k nemu dospela stredoeurópska politika vo svojich úlohách v roku 1914?“²⁹

---

²⁷ Rudolf Steiner: *Die Mission einzelner Volksseelen im Zusammenhang mit der germanischnordischen Mythologie*. 5. Aufl. Dornach 1982 [=Gesamtausgabe, Bd. 121].

²⁸ Prednáška z 24. novembra 1921, in: Rudolf Steiner: *Nordische und mitteleuropäische Geistimpulse*. 2. Aufl. Dornach 1982 [=Gesamtausgabe, Bd. 209], S. 9f.

²⁹ Steiner: *Die Kernpunkte der sozialen Frage*, S. 123. Porovnaj i české vydanie *Hlavní body sociální otázky*, Baltazar Praha, 1993, na str. 99 »[V Nemecku] nikto nechcel vidieť, že rozhodujúce miesta [vláda, vojenská správa], na ktorých spočívalo rozhodnutie [vojnový vstup 1914], postrádali zmysel pre svetodejinné nutnosti. Kto o týchto nutnostiach niečo vedel, tomu bolo tiež známe, že anglicky hovoriace národy mali vo svojom strede osobnosti, ktoré videli, čo sa hýbe v národných silách strednej a východnej Európy. Mohlo sa vedieť, ako tieto osobnosti mali presvedčenie, že v strednej a východnej Európe sa pripravuje niečo, čo sa musí vyžiť v mocných spoločenských prevratoch. V takých prevratoch, o ktorých sa verilo, že v anglicky hovoriacich oblastiach nie sú historicky nutné, ani možné. Na takéto myslenie sa zamerala vlastná politika. V strednej a východnej Európe sa toto všetko nevidelo, ale politika sa orientovala tak, že sa musela „zrútiť ako domček z karát“. (K nemeckému štátnemu vedeniu, str. 96) »...stále viac sa spelo k tomu, chcieť zakladať vonkajšie svetovo-mocenské postavenie Ríše na formách, ktoré boli utvorené zo zastaralého spôsobu predstavovania o moci a lesku štátov. Bola utváraná Ríša, ktorá podobne ako rakúsko-uhorský štátny útvar protirečila tomu, čo sa historicky ohlasovalo v silách života národov novej doby. Z týchto síl nevideli správcovia Ríše nič. Štátny útvar, ktorý mali na zreteli, mohol spočívať len na sile zbraní... Týmto nepochopením novodobých požiadaviek života národov sa ocitla nemecká politika 1914 v nulovom bode svojich činných možností. V posledných desaťročiach si nevšímala nič z toho, čo by sa malo stať...« (O Habsburskej monarchii, str. 95:) »Namiesto toho, aby sa „štátnické“ myslenie obrátilo smerom, ktorý zodpovedal novodobým požiadavkám, usilovalo sa o zariadenia, ktoré mali i napriek týmto požiadavkám udržať jednotný štát. Tento štát sa tým stával stále viac

Do roku 1922 poukazoval Rudolf Steiner (zomrel v marci 1925) vo verejných prednáškach a príhovoroch na to, že žiadny z troch článkov sociálneho života – duchovný a kultúrny život, štátny život a hospodársky život – nemôže byť sám pre seba, bez vylúčenia ďalších dvoch článkov, usporiadaný plodným spôsobom. V roku 1922 považoval za nezmyselné ďalej propagovať impulz trojčlennosti v politickom živote, keďže moment možného obratu bol zmazaný a presadili sa iné sily. Vychádzal z toho, že sociálna núdza neskorších čias umožní oživenie myšlienky trojčlennosti v novej forme.

---

nemožným útvarom... Vzhľadom k podielu mnohých národností na rakúsko-uhorskom štátnom útvaru mala byť tomuto štátnemu útvaru stanovená svetodejinná úloha, vyvíjať predovšetkým zdravý sociálny organizmus. Táto úloha nebola rozpoznaná. Tento hriech proti duchu svetodejinného vývoja vohal Rakúsko-Uhorsko do vojny. «